

Citation:

S.C. Dik, Levensbericht A.J.B.N. Reichling, in:
Jaarboek, 1987, Amsterdam, pp. 95-103

Anton Joannes Bernardus Nicolaas Reichling

9 juli 1898–25 mei 1986

Op 25 mei 1986 overleed Anton Reichling, lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Reichling was een opmerkelijk denker over de grondslagen van taal en taalgebruik.

Anton Joannes Bernardus Nicolaas Reichling werd op 9 juli 1898 in Nijmegen geboren. Aanvankelijk leek hij voorbestemd voor een carrière in het bedrijfsleven. Hij doorliep Mulo en HBS in Nijmegen, en studeerde korte tijd aan de Handelshogeschool te Rotterdam. Aldaar moet duidelijk geworden zijn dat hij voor meer intellectuele en beschouwelijke taken in de wieg gelegd was. Zijn gaven op dit gebied kwamen tot ontplooiing binnen de uitgebreide opleiding van de Societas Jesu, waartoe hij in 1918 werd toegelaten. Van 1921 tot 1924 doorliep hij het filosofische gedeelte van deze opleiding, dat werd afgesloten met een licentiaat in de filosofie. Vervolgens begon hij aan de studie M.O. Nederlands, later (in 1925) voortgezet met een universitaire studie Nederlandse Letteren aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. De filosofische en wetenschappelijke rijping die zich inmiddels had voltrokken blijkt uit het verschijnen, in hetzelfde jaar, van een opmerkelijk jeugdwerk van literair-beschouwelijke aard: *Het platonisch denken bij P.C. Boutens*, waarin een kritische analyse wordt gegeven van het op Plato geïnspireerde metafysische systeem van de dichter. Mijn leraar Nederlands aan het Barlaeus Gymnasium, Dr. J.D.P. Warners, placht Reichling alleen al om deze studie als geniaal af te schilderen. Van 1925 tot 1934 verblijft Reichling aan het S. Ignatius College te Amsterdam waar hij, na zijn kandidaatsexamen in 1930, als leraar Nederlands optreedt. In 1932 volgt zijn doctoraalexamen (cum laude), en in 1935 promoveert hij te Utrecht, eveneens cum laude, op het werk dat een hoogtepunt zou blijken, zowel in zijn oeuvre als in de Nederlandse taaltheoretische literatuur: *Het woord; een studie omtrent de grondslagen van taal en taalgebruik*. Promotor was C.G.N. de Voofs.

Inmiddels had Reichling de studie theologie aangevangen aan de Theologische Faculteit te Maastricht, alwaar hij tot priester gewijd werd in 1937. In 1939 keerde hij terug naar het S. Ignatius College in verband met zijn benoeming, in 1938, tot privaat-docent aan de Universiteit van Amsterdam, met als opdracht 'De theorie der taal, inzonderheid hoofdstukken uit de psychologie en filosofie der taal'. Tijdens de laatste jaren van de oorlog deed Reichling onderzoek naar het taalgebruik van doven en slechthorenden te Sint Michielsgestel. In 1946 werd hij benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de Algemene Taalwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. Hij behoorde daarmee, naast H.J. Pos en A.W. de Groot, tot de eersten in Nederland die het vak Algemene Taalwetenschap doceerden, waarvoor de

grondslag was gelegd in het postume werk *Cours de Linguistique Générale* (1916) van Ferdinand de Saussure. In 1947 werd door Reichling, samen met A.W. de Groot, het tijdschrift *Lingua: international journal of general linguistics* opgericht. Dit tijdschrift ontwikkelde zich tot een internationaal vooraanstaand orgaan, waarvan in 40 jaar bijna zeventig delen zijn verschenen.

In 1949 begon een geheel nieuwe levensfase: Reichling verliet de orde der Jezuïeten en trad in het huwelijk met Angèle Zufang. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren. Uit eigen observatie kan ik melden dat Reichling het vaderschap – en later ook het grootvaderschap – met minstens evenveel enthousiasme beoefende als de wetenschap.

In 1951 volgde zijn benoeming tot gewoon hoogleraar Algemene Taalwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, welke functie hij tot aan zijn emeritaat, in 1968, bekleedde. In deze periode vormde hij een bron van inspiratie voor verschillende generaties taalkundigen, onder wie een aantal promovendi. In 1964 werd Reichling – opmerkelijk laat, gezien zijn wetenschappelijke reputatie – benoemd tot lid van de KNAW.

Het taalkundige werk van Anton Reichling wordt sterk gedomineerd door zijn eersteling op dit gebied, de omvangrijke dissertatie *Het woord*, waarvan de geboorte doet denken aan die van Pallas Athene, die in volle wapenrusting uit het hoofd van Zeus sprong, nadat Hephaistos dit met een bijl doorkliefd had. *Het woord* is inderdaad bepaald niet het eerste probeersel van een beginnend taalkundige. Het is beschreven als ‘... zeker niet minder dan het werk van De Saussure een hoogtepunt (...) in de ontwikkeling der algemene taalwetenschap’ (Stutterheim 1949: 70) en als ‘... nog steeds het voornaamste Nederlandse taaltheoretische werk’ (Uhlenbeck 1980: 85). *Het woord* bevat, zoals de ondertitel belooft, een diepgravende en uitvoerig beargumenteerde visie op de grondslagen van taal en taalgebruik, en een baanbrekende analyse van vorm en betekenis van het fundamentele taalteken, het woord. Als belangrijkste inspiratiebronnen noemt Reichling in zijn *Inleiding* de taalpsychologen Karl Bühler (1933, 1934) en Henri Delacroix (1930), en de Amerikaanse taalkundige Edward Sapir (1921). Aan Nederlandse zijde noemt hij, naast zijn promotor en leermeester De Vooys, in het bijzonder de Amsterdamse taalfilosoof H.J. Pos en de Nijmeegse psycholoog Theo Rutten.

In *Het woord* bedrijft Reichling een vorm van grondslagenonderzoek die zich voor een belangrijk deel op metatheoretisch niveau beweegt. Zijn doel is zo diep mogelijk door te dringen in de wetten die het taalgebeuren als verschijningsvorm beheersen. De aanduiding ‘taalfilosofie’, als onderscheiden van ‘taalwetenschap’, wijst hij af: het is zijns inziens de taak van de taalwetenschap zélf, te trachten het ‘laatste woord’ omtrent haar object te zeggen.

In *Het woord* ontwikkelt Reichling een geheel eigen visie op de taalwetenschap, de taal, en het woord, de eenheid waarin ‘alle taal-gebeuren zijn noodzakelijk vóór-onderstelde vindt’. De taalwetenschap dient volgens deze visie als een autonome wetenschap ontwikkeld te worden. Daarbij wordt ‘autonomie’ etymologiserend omschreven als ‘eigenwettelijkheid’, niet ‘onafhankelijkheid’. Hiermee bedoelt Reichling dat de taalwetenschap haar basiscategorieën dient te ontwikkelen op grond van een diepgaande analyse van het geheel eigensoortige fenomeen taal; deze basiscate-

gorieën kunnen en mogen niet ontleend worden aan andere wetenschappen zoals de psychologie of de logica. Vanuit een aldus op eigen grondslag ontwikkelde taalwetenschap kunnen vervolgens de verbindingen gelegd worden met andere wetenschappen die zich met aspecten van de menselijke communicatie bezighouden. Want een volledig begrip van het menselijk taalgebruik veronderstelt wel degelijk een multi-disciplinaire benadering.

Reichling's visie op het verschijnsel taal kan gekarakteriseerd worden met de trefwoorden 'semiologisch', 'pragmatisch' en 'cognitief'. *Semiologisch*, omdat het wezen van taal en taalgebruik ligt in teken-geving: 'de taal is teken' (1935: 7). *Pragmatisch*, in zoverre taal in eerste en laatste instantie wordt beschouwd als gebruiksinstrument. Taalgebruik wordt omschreven als een vorm van symbolisch, instrumenteel, en coöperatief handelen, waarin spreker en hoorder gericht zijn, niet op het instrument 'taal' zelf, maar op datgene wat zij elkaar via dit instrument te weten kunnen geven. *Cognitief*, omdat elk taal-element zijn waarde ontleent, niet aan zijn fysische vorm of andere buiten-talige correlaten, maar aan een eigensoortige vorm van kennis of 'weten', die voor wat betreft de taalvormen als 'aanschouwelijk' (≠ waarneembaar) en voor wat betreft de betekenis als 'onaanschouwelijk' wordt omschreven.

We kunnen nu, terugkijkend, zeggen dat Reichling het taalgebruik plaatste in een handelingstheoretisch kader. Hij spreekt van het 'handelingskarakter' van het woord (1937) en onderscheidt 'spreekhandeling' en 'spraakhandeling' (1935:125) lang voordat J.L. Austin (1962) zijn theorie over de *speech act* ontwikkelde en binnen de *speech act* onderscheid maakte tussen de *locutionary act* (de handeling van het spreken als zodanig) en de *illocutionary act* (de handeling onder het opzicht van het beoogde communicatieve doel). Taalgebruik is, in Reichlings woorden, een vorm van 'denkend handelen' en 'handelend denken'. Helaas mocht een dergelijke pragmatische visie op het verschijnsel taal zich in de tijd dat Reichling deze presenteerde niet verheugen in een grote populariteit. Voor Reichling kunnen taal en taalgebruik niet van elkaar losgedacht worden: taal is per definitie op gebruik toegesneden, en de fundamentele principes van taal dienen dan ook ontwikkeld te worden op grond van gedetailleerde analyse van concrete gevallen van taalgebruik.

De meer dominante taaltheorieën uit de eerste helft van deze eeuw worden echter juist gekenmerkt door pogingen om – zij het op verschillende manieren – de factor 'taal' uit de levende werkelijkheid van het taalgebruik te abstraheren. Eén vorm van abstractie vinden we in de saussuriaanse tweedeling van het taalgebeuren in *langue* (taalsysteem) en *parole* (taalgebruik) en de daaraan verbonden claim dat de taalwetenschap zich 'de prime abord' moet plaatsen op het standpunt van de *langue*, en deze tot norm moet kiezen voor de beoordeling van alle taalverschijnselen. Dit is strijdig met de reichlingiaanse gedachte dat het taalsysteem, als gebruiksinstrument, slechts in het taalgebruik zijn natuurlijk domein vindt. Een andere vorm van abstractie vinden we in het neo-positivistisch formalisme, dat vooral in de logica zijn invloed deed gelden. Volgens deze opvatting dient men zich bij de studie van taalgegevens te beperken tot de vormen en de relaties daartussen. Dit is strijdig met de reichlingiaanse gedachte dat een taalvorm slechts 'vorm' kan zijn bij de gratie van een aan deze vorm toegekende (in deze vorm gedachte) betekenis. Een derde

abstractie deed zich voor in het behaviorisme, dat vooral via het werk van Leonard Bloomfield de Amerikaanse linguïstiek in de periode van 1933 tot 1957 domineerde: volgens deze opvatting dient de taalkundige, net als de psycholoog, zich te beperken tot de studie van het waarneembare gedrag, en wordt elk beroep op mentale of cognitieve onderliggende structuren als onwetenschappelijk afgewezen. Dit is strijdig met de reichlingaanse gedachte dat de waarneembare vorm en het waarneembare gedrag slechts begrepen kunnen worden in termen van een bijzondere vorm van talige kennis, die voorgesteld kan worden worden als bestaande in aanschouwelijk-onaanschouwelijke kennis-inhouden.

Toen Noam Chomsky in 1957 een revolutie ontketende in de taalwetenschap betekende dit voor Reichling slechts een terugwijzen van één van de drie genoemde vormen van abstractie: Chomsky plaatste een mentalistische, cognitieve visie tegenover de behavioristische, en postuleerde een rijk-gearticuleerde vorm van mentale organisatie als noodzakelijk ter verklaring van de fundamentele wetten van de taal. Ook Chomsky paste echter de saussuriaanse abstractie toe door *competence* (kennis van het taalsysteem, van de grammatica) los te maken van *performance* (het taalgebruik) en zich in zijn taaltheorie tot de competence te beperken. Ook Chomsky is – zeker in zijn vroegere werk – duidelijk formalistisch georiënteerd, in zoverre hij ervan uitgaat dat het begrip ‘grammaticale vorm’ beschreven en verklaard kan en moet worden zonder rekening te houden met de betekenis. Hieruit laat zich Reichling’s felle oppositie tegen Chomsky’s theorie der generatieve grammatica verklaren, waarbij overigens moet worden aangetekend dat hij ook degene was die als eerste in Nederland reeds in 1958 Chomsky’s ideeën uitvoerig in zijn colleges aan de orde stelde.

Ik heb in het voorafgaande enkele malen de term ‘pragmatisch’ gebruikt voor de taal-opvatting van Reichling. Reichling gebruikte deze term zelf niet: de term en de daarmee aangeduide handelingstheoretische visie op het verschijnsel taal komen in feite pas sinds omstreeks 1970 duidelijk naar voren, en mogen zich sindsdien verheugen in een toenemende belangstelling. Vandaar dat vele door Reichling in de dertiger jaren ontwikkelde ideeën een zeer natuurlijke interpretatie krijgen vanuit hedendaagse pragmatische, handelingstheoretische, en functionalistisch georiënteerde taalbenaderingen. In dit opzicht was Reichling in *Het woord* zijn tijd duidelijk vooruit.

Wanneer wij ons nu richten op Reichlings analyse van het fundamentele taalteken, het woord, dan kunnen we deze analyse omschrijven als een poging om een antwoord te vinden op de vraag hoe het mogelijk is dat een woord zich enerzijds in de ervaring als eenheid voordoet, anderzijds in het feitelijk gebruik vele vormelijke en semantische varianten vertoont. Het woord kan gezien worden als een verbinding van een vorm en een betekenis; het probleem van eenheid in verscheidenheid doet zich zowel voor aan de vorm- als aan de betekenis-kant.

Wat de woordvorm betreft laat Reichling zich inspireren door het psychologische Gestalt-begrip. We moeten onderscheid maken tussen de verschillende waarneembare en variabele vormen waarin ‘tokens’ van het woord zich kunnen voordoen, en de daarachter liggende, ‘gekende’ woordvorm-Gestalt, het aanschouwelijke ‘type’, in termen waarvan de waarneembare tokens als verschijningsvormen van ‘hetzelfde

woord' begrepen kunnen worden. Zoals enkele rechte lijnen op een plat vlak 'herkend' kunnen worden als een kubus bij de gratie van de gekende Gestalt van de kubus, zo kunnen reeksen spraakgeluiden, ook al zijn ze telkens iets anders en wellicht zelfs beschadigd of gestoord door ruis, geduid worden als representanten van een woord bij de gratie van de gekende Gestalt van de woordvorm. Essentieel hierin is dat de gekende Gestalt, beschreven als 'geordende aanschouwelijkheid', richting geeft aan de interpretatie van de variabele gegevens die zich ter waarneming aanbieden.

Wat de woordbetekenis betreft ligt de zaak ingewikkelder. Hier gaat het immers niet eens om aanschouwelijke, maar om onaanschouwelijke kennis. Hoe is het nu mogelijk dat een woord als *spel* als eenheid ervaren wordt, terwijl het nu eens gebruikt wordt om een activiteit aan te duiden, dan weer als naam voor een geheel van regels dat aan zo'n activiteit ten grondslag ligt, en vervolgens weer voor een geheel van concrete objecten dat als instrument bij een dergelijke activiteit wordt gebezigd? Om hieromtrent klaarheid te scheppen begint Reichling met duidelijk te maken wat de betekenis zijns inziens niet is. Allereerst kan de betekenis niet gelijk gesteld worden aan de zaken waarover we met een woord kunnen praten. Wezenlijk is immers dat een woord, met zijn betekenis, kan worden toegepast op geheel verschillende en telkens nieuwe zaken. De betekenis van een woord is niet de zaak die met dat woord wordt benoemd, maar die vorm van kennis die het ons mogelijk maakt met behulp van het woord een veelheid van zaken te doen identificeren. In de tweede plaats kan de woordbetekenis niet gelijk gesteld worden met een 'begrip', noch in de psychologische, noch in de logische zin die aan de term 'begrip' gehecht wordt. Hiervoor worden drie argumenten gegeven. Ten eerste is de woordbetekenis geen doel op zich, maar een gebruiksinstrument tot het doen identificeren van zaken (die overigens zelf aanschouwelijk of onaanschouwelijk kunnen zijn, en in beide gevallen dus cognitief, en niet fysisch geïnterpreteerd moeten worden). Ten tweede: zoals een nijptang wel gebruikt kan worden om een spijker in te slaan, zo kan een woordbetekenis gebruikt worden om zaken te benoemen die niet direct onder het corresponderende begrip te rangschikken zijn. Het gaat in zo'n geval om metaforische of disjuncte (i.t.t. conjuncte) toepassing van de betekenis: het woord *ezel* kan gebruikt worden om een dom of koppig persoon te benoemen, zonder dat iemand zal denken dat de benoemde werkelijk een ezel is, en dus onder het 'begrip' *ezel* zou ressorteren. Betekenis-onderscheidingen zoals 'dom' of 'koppig' zijn in dit opzicht 'disjunctief prediceerbaar', waarbij het bijzondere metaforische effect ontstaat door de tegenstelling tussen de wel en niet op de zaak in kwestie toepasselijke onderscheidingen. In de derde plaats kan, zoals we aan het voorbeeld *spel* hebben gezien, een woordbetekenis ook in niet-metaforisch gebruik op een veelheid van zaken worden toegepast, zaken die elk afzonderlijk onder verschillende begrippen vallen. Dit kan begrepen worden door de woordbetekenis te zien als een geheel van betekenisonderscheidingen die 'disjunctief relevant' zijn, d.w.z. niet alle noodzakelijkerwijs tegelijkertijd in gelijke mate toepasbaar op de zaak waarover gesproken wordt. Niettemin kan de woordbetekenis als een eenheid worden beschouwd voorzover de verschillende betekenisonderscheiden 'ineengedacht' kunnen worden, hetgeen wel het geval is bij polysemie, maar niet bij homonymie.

Deze 'beweeglijke symbolisatie' van het woord wordt ook beschouwd als verkla-

ring van de mogelijkheid tot betekenisverandering: betekenisverandering veronderstelt variatie of fluctuatie in toepassingen van de betekenis. Deze fluctuatie kan leiden tot verandering in die gebruikssituaties waarin het woord zowel de ene als de andere interpretatie zou kunnen krijgen. Zo wordt de betekenis-verschuiving van *geweer* (oorspronkelijk: 'geheel van verdedigingsmiddelen', later 'concreet schiet-instrument') verklaard als ontstaan in situaties waarin een spreker met 'Geef mij het geweer eens aan' de collectieve, maar de hoorder, bij het aanbieden van het concrete wapen, de individuele interpretatie 'actueert' (1937).

De hierboven gegeven analyse doet ons, naar ik hoop, begrijpen wat Reichling bedoelt als hij, in zijn typerende stijl, het woord als volgt omschrijft: 'Het woord is het, op de wijze der taal gevormde, aanschouwelijk-onaanschouwelijke gebruiksteken. De aanschouwelijke figuur bestaat in een, op de wijze der taal gekende, klankvorm, de onaanschouwelijke betekenis in, op de wijze der taal gebonden, denkmomenten.' (1935: 147).

Ik heb hier niet de tijd om de rijkdom van Reichlings taalkundige werk volledig recht te doen wedervaren. Ik kan slechts in het voorbijgaan melding maken van zijn belangwekkende beschouwingen omtrent de kinderlijke taalontwikkeling, waarin het kind wordt voorgesteld als een kleine 'taalmaker', een actief denkend wezen dat bij het 'be-spraakhandelen' der dingen, zoals Reichling het noemt, de woorden via een eenheidgevende act voor zichzelf constitueert als eenheden van vorm en betekenis. Ook deze visie is overigens zeer herkenbaar vanuit de meest recente opvattingen omtrent eerste en tweede taal-verwerving. Ook kan ik slechts aanstippen dat Reichling één van de eersten is geweest die een serieuze studie heeft gemaakt van de rol van intonatieverschijnselen, zowel wat betreft hun taalsystematische als wat betreft hun individueel-psychologische rol in de communicatie (1940). Van de latere publicaties wil ik slechts noemen de *Verzamelde studies over hedendaagse problemen der taalwetenschap*, een bundel beschouwingen die vanaf 1961 een groot aantal drukken heeft doorlopen.

Drie ontwikkelingen uit het latere werk van Reichling wil ik kort bespreken: zijn nadere precisering van het begrip 'betekenis'; zijn onderscheid tussen 'semantische inhoud' en 'interpretatie'; en zijn ideeën over syntaxis.

Allereerst het begrip 'betekenis'. In *Het woord* wordt voornamelijk gesproken over 'de' betekenis van 'het' woord, alsof van alle woorden zoals deze als syntagmatische eenheden in de zin optreden in semantisch opzicht hetzelfde gezegd kan worden. Later realiseerde Reichling zich dat zijn betekenis-theorie vooral van toepassing is op lexicale woorden, of misschien veeleer: lexicale eenheden, aangezien het, gegeven een paradigma als *loop, loopt, lopen, lopend, gelopen*, juist het aan deze woorden gemeenschappelijk lexeem *LOPEN* is, waarop de betekenis-theorie van *Het woord* bij uitstek van toepassing is. Daarom beperkte Reichling later de term 'betekenis' tot deze lexicale eenheden, waarvan gezegd kan worden dat ze verbonden zijn met een 'onafhankelijk weten dat de hoorder oriënteert omtrent de zaken waarover gesproken wordt'. Dit in onderscheid van grammaticale woorden en woorddelen die hooguit een syncategorematische 'semantische waarde' (en soms alleen maar een 'grammatische waarde') bezitten. En in onderscheid van woordgroepen en zinnen, die een 'semantische inhoud' bezitten die uit de semantische aspecten van de woorden én hun onderlinge relaties is opgebouwd.

‘Semantisch aspect’ werd daarmee de meest algemene aanduiding van het semantische aan taalbouwsels. Dit semantisch aspect mag niet geïdentificeerd worden met wat de hoorder uiteindelijk door het gebruik van een taalbouwsel in een gegeven context en situatie te weten komt. We moeten hier immers een fundamenteel onderscheid maken tussen de semantische inhoud zelf (datgene wat het taalbouwsel aan ‘weten’ bijdraagt) en de interpretatie van die semantische inhoud, waarin mede gebruik gemaakt wordt van kennis van de context, de situationele omstandigheden waarin het taalgebruik plaats vindt, en de algemene kennis van zaken, het ‘frame of reference’, waarover de hoorder beschikt. We vinden hier aandacht voor de grote rol van de ‘mutual knowledge’, om een meer recente filosofische term te gebruiken, bij het tot stand komen van onderling begrip tussen spreker en hoorder. Door het onderscheid tussen betekenis en interpretatie wordt nader aannemelijk gemaakt hoe het mogelijk is dat één en hetzelfde taalbouwsel gebruikt kan worden om een veelheid van communicatieve effecten tot stand te brengen.

De syntaxis werd in later werk door Reichling omschreven als ‘de leer der waarneembare middelen waarmee het verband tussen de woorden wordt tot stand gebracht’. Deze waarneembare middelen werden nader omschreven als morfologische markeringsen en grammaticaal functionerende partikels, woordvolgordepatronen, en intonatieverschijnselen. In de gedachte dat de syntaxis zich uitsluitend met deze waarneembare middelen zou bezighouden bespeur ik een zekere tegenstrijdigheid met de rest van Reichling’s opvattingen, waarin het waarneembare altijd principieel gezien wordt als de uiterlijke vormgeving van op zichzelf onwaarneembare, aanschouwelijk-onaanschouwelijke eenheden en relaties. Natuurlijk zijn de waarneembare expressiemiddelen van zeer groot belang bij de studie van syntactische structuren. Maar wanneer men de syntaxis bij uitsluiting tot deze expressiemiddelen beperkt, is er geen ruimte voor de onaanschouwelijke, abstracte relaties die het verband tussen de woorden mede bepalen. Deze, naar mijn oordeel te beperkte interpretatie van het begrip ‘syntaxis’ verklaart hoe het komt dat Reichling geen overtuigend alternatief heeft kunnen ontwikkelen voor de syntactische theorie van Chomsky, waarvan hij het wetenschapstheoretisch fundament zo fel, en mijns inziens terecht, bekritiseerde.

Reichlings invloed is internationaal beperkt gebleven, zonder twijfel doordat vrijwel al zijn werk in het Nederlands is geschreven. Al in 1940 vond Stutterheim het ‘buitengewoon jammer en bijna onbegrijpelijk’ dat een door hem besproken franstalige auteur, Hedwig Konrad, geen kennis genomen had van Reichlings werk:

‘Hiermee beweren wij niet, dat zij het in alle opzichten en zelfs op essentiële punten met Reichling eens had behoeven te zijn; maar wel dat, na het werk van Reichling, principiële beschouwingen over het woord en de betekenis slechts gegeven kunnen worden in verband met dit werk, afgezien van het feit of men de resultaten al dan niet aanvaardt’. (Stutterheim 1940: 339).

Helaas, het Nederlands was toen en is nu geen internationaal hanteerbare wetenschapstaal. Pogingen om *Het woord* in het Engels te vertalen zijn mislukt, allereerst door de hoge moeilijkheidsgraad – inhoudelijk en stilistisch – van de tekst, later ook vooral doordat de auteur, al dan niet via de vertaling, het liefst een heel nieuw boek had willen schrijven. Vooral in zijn latere levensjaren wierp dit wel eens een scha-

duw over zijn natuurlijke blijmoedigheid, wanneer hij zag hoe allerlei 'nieuwe' ideeën naar voren kwamen die hij nochtans al in *Het woord* geformuleerd had, en hoe oude ideeën gehandhaafd werden waarmee hij nochtans definitief dacht te hebben afgerekend.

Net als bij kunstbeoefening het geval is, kan ook wetenschapsbeoefening niet alleen naar inhoud, maar ook naar stijl gekarakteriseerd worden. Zeker Anton Reichling bezat een opmerkelijke stijl van schrijven en denken. Zijn schrijfstijl is 'multatuli-aans' genoemd (Balk Smit-Duyzentkunst in *De Volkskrant* van 7 juni 1986). Het is een feit dat Reichling in zijn colleges regelmatig Multatuli's uitspraak aanhaalde: 'Ik leg mij toe op 't schrijven van levend Hollands. Maar ik heb schoolgegaan.' (Idee 41). En zeker de stijl van *Het woord*, met zijn hoge proportie vragen, uitroepen, cursiveringen, spatiëringen, en accent-tekens, is verre van conventioneel-academisch te noemen. Het lijkt alsof de auteur de prosodische kenmerken van de gesproken taal in zijn geschreven tekst heeft willen bewaren. Wat ook aan Multatuli doet denken is zijn gewoonte om de meest abstracte theoretische beschouwingen met zeer concrete huis-tuin-en-keuken voorbeelden te illustreren. Typerend is b.v. een passage als de volgende:

'Een paraplu is 'n bekend voorwerp. Niemand twijfelt eraan, of 't is 'n ding om ons tegen de regen te beschermen. Toch maken we mee, dat 'n paraplu gebruikt wordt om er 'n verdiende klap mee uit te delen. Dat is 'n nuttig gebruik van 'n paraplu, maar geen paraplu-fabrikant maakt er de paraplu's voor; en, 't is alleen mogelijk de paraplu op de bovenvermelde wijze te gebruiken, omdat 't ding gemaakt is zoals 't is. Het woord is 'n dergelijk soort paraplu. Ofschoon gemaakt als dit instrument, blijkt het op velerlei wijze bruikbaar. . . ' (1935: 326-327).

Reichling's stijl van denken zou ik dialectisch willen noemen, in die zin, dat hij zijn opvattingen vaak gaandeweg ontwikkelt en aanscherpt door ze antithetisch tegenover die van anderen te plaatsen. Al in de inleiding van *Het woord* waarschuwt hij de lezer ervoor ' . . . dat uit zijn studie de grote waarde van het werk der geciteerde auteurs volstrekt niet altijd voldoende blijkt. Immers, juist de verschil-punten moesten het scherpst naar voren komen, en alleen de aandacht die de schrijver aan de bestudeerde sententies wijdt, is soms het bewijs hoeveel hij aan zijn voorgangers dankt.'

Ook in zijn colleges ging hij op deze wijze, hardop denkend en discussiërend met anderen, te werk, en ook daar wilde het wel eens voorkomen dat de grote waarde van de geciteerde auteurs niet altijd voldoende bleek! Ook in de dagelijkse omgang was Reichling een groot liefhebber van lange discussies over 'grondslagen van taal en taalgebruik'. Toen ik vanaf 1959 als student-assistent de taak had bepaalde administratieve klusjes voor hem uit te voeren, gebeurde het regelmatig dat de daarvoor bestemde tijd geheel op ging aan uiteenzettingen en discussie over wezen en wetten van de taal en deszelfs onderzoekers, zodat er geen moment overschoot om aan de 'vervelende briefjes' te besteden. Ook in dit soort gesprekken bleek Reichlings grote enthousiasme voor het vak, en zijn bereidheid dit op volstrekt on-autoritaire wijze met zelfs een beginnend student te delen. Voor mij persoonlijk zijn deze ochtenden en middagen op de Amsteldijk van zeer grote waarde geweest.

Verwijzingen

- Bloomfield, Leonard
1933. *Language*. Holt, New York.
- Bühler, Karl
1933. *Die Axiomatik der Sprachwissenschaften*. *Kantstudien* 38, Berlijn.
1934. *Sprachtheorie*, Jena.
- Chomsky, Noam
1957. *Syntactic structures*. Mouton, Den Haag.
- Delacroix, Henri
1930². *Le langage et la pensée*. Parijs.
- Reichling, Anton
1925. *Het platonisch denken bij P.C. Boutens*. Maastricht.
1935. *Het woord; een studie omtrent de grondslag van taal en taalgebruik*. Berkhout, Nijmegen (1967)²; Tjeenk Willink, Zwolle.
1937. *Het handelingskarakter van het woord*. *Nieuwe Taalgids* 31, 308-321.
1940. *Over het personale aspect in het taalgebruik*. In: *Bundel De Vooyoys*, 283-310, Groningen.
1961. *Verzamelde studies over hedendaagse problemen der taalwetenschap*. Tjeenk Willink, Zwolle (vele latere drukken).
- Sapir, Edward
1921. *Language; an introduction to the study of speech*. Harcourt, Brace and Company, New York.
- Saussure, Ferdinand de
1916. *Cours de linguistique générale*. Payot, Parijs.
- Stutterheim, C.F.P.
1941. *Het begrip metafoor; een taalkundig en wijsgerig onderzoek*. Paris, Amsterdam.
1949. *Inleiding tot de taal-philosophie*. Standaard-Boekhandel, Antwerpen.
- Uhlenbeck, E.M.
1980⁹. *Taalwetenschap: een eerste inleiding*. Smits, 's-Gravenhage.